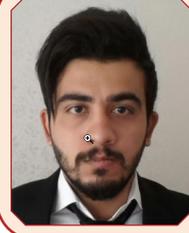




Yrd. Doç. Dr.
Yunus Emre TANSU

*Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim üyesi,
ytansu@gmail.com*



Y. Lisans Öğr.
Rüzgar ÖZDEMİR

*Tarih Anabilim Dalı Yüksek
Lisans Öğrencisi, Gaziantep
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
ruzgar.ozdemir90@gmail.com*

Eser Geçmişi: 1 Ara 2017 / 6 Ara 2017

DOI: 10.21551/jhf.360131

Kenesarı İsyanı (1837-1847)

Kenesari Rebellion (1837-1847)

ÖZET

XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Türkistan'da Kazakların yaşadığı bölge üç büyük Hanlığa bölünmüş şekilde yönetilirken iç çatışmalar ve dış baskılar sonucunda Çarlık Rusya hükümetinin himayesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Türk Hanedanları XVIII. yüzyılın başlarına kadar Çarlık Rusya'ya bağlı kalarak Hanlıklarını yönetmişlerdir. Fakat Çarlık Rusya, 1822'de Kazak halkı statüsü ve yaşam tüzüğü çıkartmıştır. Çarlık Rusya bu kurallara göre Türkistan'ı yönetmek ve Türkistan'ın Kazak Türklerinin yaşadığı coğrafi bölgesini tamamen himaye altına almak istemiştir. Kazak Hanlıkları artık eskisi gibi Çarlık Rusya'ya bağlı şekilde ülkelerini yönetme imkanları ellerinden alınması, Çarlık Rusya hükümetinin Kazak coğrafyasını üst olarak kullanması, Kazak topraklarında kale inşa etmeleri, Kazak halkın topraklarına el koyması ve en önemlisi de milli bağımsızlıkları ellerinden alınması isyan etmelerine neden olmuştur.

Çarlık Rusya hükümetine karşı en önemli direnişi veren kişi Orta-Cüz Hanlığın Sultanı olan Abılay Han'ın torunu Kenesarı Han'dır. Çarlık Rusya'nın sömürgecilik faaliyetlerine karşı

çıkan Kenesarı Han, Orta-Cüz'ün lideri olarak kendi safında Cüzleri birleştirmiş, milli kuvvet adını verdiği askeri teşkilat kurmuş, bir devlet gibi yönetmenlikler ve reformlar yaparak Çarlık Rusya'ya karşı milli bağımsızlık savaşı yapmıştır. 1842-1845 yılları Kenesarı Han'ın Çarlık Rusya'ya, Ağa Sultanlara, Beylere ve bazı Kazak Hanlıklarına karşı başarılı olduğu dönem olmuştur. 1845-1847 yılları ise Kenesarı Han'ın kan kaybettiği ve isyanın bastırıldığı dönem olmuştur. Kenesarı Han isyanının bastırılması ve öldürülmesi ise Kırgız Hanı Ormon Han tarafından gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Çarlık Rusya, Kenesarı Han, Kırgızistan Hanlığı

ABSTRACT

XVIIth. In the second quarter of the century, while the clan managed to split the geography of the tree major internal conflicts and external pressures as a result of the patronage of the Tsarist Russian government has been forced to accept. XVIIIth. Until the beginning of the century, have succeeded in adhering to the government of Tsarist Russia the Khanates. But Tsarist Russia status of Kazakh people and the regulation issued in 1822. According to this law the Tsarist Russian government wanted to get completely under the patronage and Kazakh geographical area to govern. Kazakh Khanates on Tsarist Russia as it used to be deprived of the possibility to manage country, as the parent of the geography of Tsarist Russia the Kazakh government to use to build a castle on Kazakh territory, the Kazakh people the seizure of their lands, and most importantly deprived of their national independence against rebellion caused.

The man who gave the most important resistance against the Tsarist Russia government of middle-cüz Khanate of Sultan Abılay Khan, the grandson of to Kenesarı Khan. Kenesarı Khan colonial activities against the Tsarist Russian in the middle-cüz as the leader of his side joined. The military force gave it the name of the national organization he founded as a state he served in the war of national independence against the Tsarist Russians by doing restoration and reform. Over the years 1842-1845 Kenesarı Khan the Tsarist Russians in the Kazakh Khanate against those gentlemen who Sultan network and some successful period. The edge in the years 1845-1847 Kenesarı Khan blood he lost and has been the period when the rebellion was suppressed. Kenesarı Khan the suppression of the rebellion and murder of his own race and religion was carried out by the Ormon Kyrgyz Khan.

Keywords: Kazakistan, Tsarist Russia, Kenesarı Khan, Kyrgyz Khanate

Giriş

XVIII. yüzyılın başlarında sömürgecilik hız kazanmıştı büyük devletlerin birbirine üstünlük kurması, egemenlik kurmuş oldukları topraklarda üs kurmak ve kendi topraklarının güvenliğini garantiye almak istemeleri birbirleri aralarında rekabete neden olmuştur. Bu dönem de İngiltere devleti sömürgecilik konusunda en aktif ve güçlü olan devletti. Orta Doğu ülkeleri üzerinde egemenlik mücadelesi verirken diğer taraftan da Orta Asya bölgesine doğru yönelmesi dönemin diğer güçlü olan devleti Çarlık Rusya'yı harekete geçirmiştir. Çünkü kendi topraklarının güvenliğini sağlamak istemiştir. Çarlık Rusya, Orta Asya bölgesini İngiltere'den önce nüfuz altına almak için harekete geçmiştir. Ayrıca bu dönem de Kazak toprakları üç Orda'ya bölünmüş bunlar Ulu-Cüz (büyük Orda), Kiçi-Cüz (küçük Orda) ve Orta-Cüz (orta Orda)'dür. Tabi ki Kazak coğrafyası bu şekilde olması ise Çarlık yönetiminin işini daha da kolaylaştırmıştır.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkistan coğrafyasına ve orada yaşayan Kazak Hanlıkları Congarların baskıları altında çok mücadele etmekteydi. Diğer taraftan da Çin imparatorluğu Kazak Hanlıklarını himayesi altına almak için mücadeleye girmiştir. Kazak Hanlıkları bunların yanın da Çarlık Rusya devleti ile de mücadele halindeydi. Kazak coğrafyasında yaşanan bu kaos ortamında Çin imparatorluğunun yanında Çarlık yönetiminin himayesini kabul etmiştir. Daha sonra ki yıllarda tamamen Çarlık yönetiminin egemenliğinde kalmıştır. İlk zamanlarda Ulu-Cüz, Orta-Cüz ve Kiçi-Cüz Hanlıkları iç siyasette kendi yönetimini kullanmış, dış siyasette ise Çarlık Rusya'ya bağlı kalmak zorunda kalmıştır. Bundan sonra ki süreç içerisinde Orta-Cüz Hanlığının Hanı Abılay Han Çarlık yönetimine bağlı kalarak Ora-Cüz Hanlığını yönetimini devam ettirmiştir. Fakat Abılay Han öldükten sonra Çarlık yönetimi, Orta-Cüz Hanlığının iç ve dış siyasetinde aktif rol oynamak istemiştir. Bunun karşılığını da Abılay Han'ın 30 oğlundan en küçüğü olan Kasım Han'ın oğlu Kenesarı Han ile Bağımsızlık mücadelesi içerisine girerek almıştır.

Rus İşgalinden Önce Kazak Coğrafyasının Durumu

Türkçe kaynaklarda "Kazak" adına ilk olarak XI. yüzyılda rastlanmaktadır. Kazak deyimi bir halkın adı olmaktan çok bozkır atlısı anlamında da kullanılmıştır. Özgür, yiğit, mert ve cesur gibi manalar içeren Kazak deyimi sonraları Orta Asya bozkırlarında yaşayan Kazakların atalarına verilmiştir (Çeçen, 2003:459).

XIX. yüzyılda Kazakistan coğrafyasının sınırları; Kuzeyde, doğu-batı istikametinde Altay dağlarından, İrtiş nehri, Tabul nehri ve buradan Ust-uy'a kadar ulaşmaktadır. Ural nehrinden Verhouralsk bölgesinde bulunan Spassk ileri karakolundan başlayarak Orenburg'a kadar buradan Berdyank nehri, Ural ve İlek nehirleri boyunca olan kısımdır. Güney kısmı ise, Hazar denizinin doğu cephesinde konar-göçer Türkmenlere, Hive, Taşkent, Türkistan ve Kırgız topraklarına kadar uzanmaktadır. Batı sınırları ise, Ural ve Hazar denizi arasındadır. Doğu sınırları ise, küçük Buhara'dan kuzeydeki Rus sınırlarına kadar olan hatlardır (Ünal, 2010:20).

XVII. yüzyılda Kazak toprakları üç Orda'ya bölünmüştür. Bunlar Ulu-Cüz (büyük Orda), Kiçi-Cüz (küçük Orda) ve Orta-Cüz (orta Orda)'dür. Cüzlerin içerisinde en güçlüsü Ulu-

Cüz'dür. Kalmukların hücumlarından dolayı zayıflamış bundan dolayıdır ki Kiçi ve Orta Cüz 1731 yılında Çarlık Rusya hakimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır (Devlet,1999:30). Orta Cüz Hanlığı Çarlık Rusya hükümetinin egemenliğini kabul etmesinin diğer sebebi ise Çarlık hükümeti Orta Cüz Hanı Abılay'ı Orenburg'a iki kere davet etme isteğini yollayarak kendine itaat etmesini istemiştir. Fakat Abılay Han Orenburg'a gitmemiştir bunun üzerine Çarlık Rusya hükümeti Orta Cüz Hanlığının üzerine hareket düzenlemek için hazırlık yapmaya kalkışmıştır. Abılay Han ise Orta Cüz Hanlığını ve halkını zor duruma bırakmamak için bağlılığını bildirmek zorunda kalmıştır (Doğan-Erdoğan, 2017:138).

Dış sebeplerinden en önemlisi de Congar tehlikesinden dolayı önce Kiçi-Cüz (1731) Çarlık Rusya'nın hakimiyetini kabul etmiştir. Daha sonra Orta-Cüz (1740) Hanlıkları Çarlık Rusya'ya sadakat yemini etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Orta-Cüz Hanı Abılay Han Çarlık hükümetine bağlılığını bildirmiştir. Çin, Ulu-Cüzün üzerine 1756 yılında sefere çıkmıştır. Bunun sonucunda Ulu-Cüz Çin'in hakimiyetini kabul etmiştir. Orta-Cüz ise ordusu ile birlikte Çin ordusunu karşılamaya çıkarak Çin İmparatorluğu'nun hakimiyetini kabul etmiştir (Ünal, 2010:96). Bu şekilde Orta-Cüz, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Çarlık Rusya ve Çin devletlerin hakimiyeti altında yaşamıştır. Lakin ilerleyen süreçte tamamen Çarlık yönetiminin hakimiyetini kabul etmiştir.

Orta-Cüz Hanı Abılay Han,¹ 1781'de ölmüştür. Yerine oğlu Sultan Veli Han² geçmiştir. 1819'da Sultan Veli'nin ölümü üzerine Hanlığın başına oğlu Ubaydolla³ geçmiştir. Fakat Ubaydolla, Kazak Hanlığı'nın birliği için uğraşmış ve Çarlık Rusya'nın himayesini tanımamıştır. Çarlık Rusya'nın Kökşetav'da kale inşasına karşı çıktığından dolayı Orta-Cüz Kazakların başında çok kısa bir süre kalabilmiştir. Çarlık Ruslar tarafından esir alınarak hapsedilmiştir. Orta-Cüz'de Kenesari'nin Han ilan edilmesine kadar olan sürede Orta-Cüz Kazakları Çarlık Rusya'nın idaresinde kalmıştır.

Abılay Han'ın oğullarından sonuncusu olan Kasım Sultan ve oğulları Sarjan⁴, Esengeldi⁵ ve Kenesari ile birlikte Hanlığın verasetçileri oldukları, Çarlık Rusya emperyalizmin yaptıkları kısıtlamalar ve Kazak Hanlığı'nın topraklarına el konulması, yurtlarından edilmeleri gibi faktörlerin sonucunda 1837-1847 yılları arasında Orta-Cüz Hanlığı ve Çarlık Rusya emperyalizmin mücadelesi gösterilmektedir.

Kenesari'nin Hayatı

Abılay Han'ın neslinden olan eşi Kalmak Hatundan doğan 30 oğlundan en küçüğü olan

- 1 Abılay Han, 1713-1781 yılları arası yaşamıştır. 1771' de Kazak Hanı olarak tahta geçmiştir. Kazakların meşhur Hanıdır. Çin İmparatorluğuna karşı mücadele etmiştir. Her üç Orda Hanlıklarının birliğini sağlamıştır. Daha sonra Rusya ve Çin devletlerinin hakimiyetini kabul etmiştir (Ölçekçi, 2009:134).
- 2 Sultan Veli Han, 1781-1819 yılları arası Orta Cüz Kazak Hanlığın başında kalmıştır. Abılay Han'ın oğludur. Abılay Han öldükten sonra Hanlığın başına geçmiştir (Saray, 2002:122).
- 3 Ubaydolla Han, 1819-1822 yılları arası Orta Cüz Kazak Hanlığın başında kalmıştır. Sultan Veli Han'ın oğludur. Rusya'ya bağlılığını bildirmemiştir (Kara, 2013).
- 4 Sultan Sarjan, 1825-1836 Orta Cüzün bağımsızlık mücadelesi için Rusya'ya karşı mücadelesi ile bilinmektedir. Kasım Han'ın oğlu ve Kenesari'nin en büyük kardeşidir. Taşkentliler tarafından 1836 yılında öldürülmüştür (Ünal, 2010:103).
- 5 Sultan Esengeldi, Kasım Han'ın 2. Oğludur. Sultan Sarjan Han ile Orta Cüzün bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Kenesari'nin abisidir ve Taşkentliler tarafından 1836 yılında öldürmüştür (Ünal, 2010:105).

Kasım Han'ın oğludur. Kenesarı Han, 1802 yılında Kazakistan'ın Kökşetav bölgesinde dünyaya gelmiştir. Kenesarı Han, dedesi Abılay Han gibi güçlü, cesaretli, bilgili, az konuşan, asaletli ve liderlik vasıflarını barındıran önemli bir kişiliğe sahiptir. Kazakların bağımsızlığını koruma mücadelesinden, askeri, siyasi kabiliyet ve cesaretiyle kendisini ispat etmiştir. Bundan dolayı halkın takdirini, sevgisini kazanmış ve şöhretini arttırmıştır.

Kenesarı'ya bu ismin verilmesiyle ilgili hikayelerden birisini İlya Kazantzev şu şekilde ifade ediyor: "Kenesarı doğduğu zaman başında ve boynunda arslan yelesine benzer bir şekilde saçı bulunuyordu. Bundan dolayı zamanı geldiğinde bütün Kazakları, Kırgızları, eski fetihçiler (Oğuz), ve Çingis (Cengiz) gibi bütün Asya'yı fethetsin diye bilinçli olarak "Kanisara" adı verilmiştir" (Ünal, 2010:109). Diğer bir görüşe göre; büyük mücadele hırsından kaynaklı kendisine "Kene" (bozkır), "Sar" (Kartal), ismi halk tarafından verilmiştir (Cebeci, 1975:23).

İlk askeri mücadelesini babası Kasım Han ve ağabeyi Sarjan'ın yanında 1825 yılında mücadele ettiği bilinmektedir. Kenesarı'nın babası Kasım Han hayatta olmasına rağmen Orta-Cüz'ü oğulları yönetmiştir. Ağabeyleri Sarjan ve Esengeldi'nin öldürülmesinden sonra 1836 yılından sonra milli bağımsızlık mücadelesini Kenesarı Han yönetmeye çalışmıştır. 1841-1847 yıllarında Orta Cüzü'nün ve Kazak halkının Hanı olmuştur. Bu dönemde Çarlık Rusya emperyalizmine karşı halkın birlik kurması ve sınırdaş olan Hanlıklarla görüşmeler yapıp yanına çekmek için çalışmalar yapmıştır. Çarlık Ruslara karşı başlattığı bu silahlı mücadele sonucunda 1847 yılında öldürülmüştür.

Kenesarı İsyanının Gelişimi ve Sebepleri

XVIII. yüzyılda Çarlık Rusya'nın kendisine rakip olarak gördüğü İngiltere, dönemin en güçlü devletiydi. İngiltere Hindistan'da varlığını sağlamak için Afganistan, İran ve Orta Asya ülkelerine nüfuz altına almaya çalışmıştır. Bundan dolayı Çarlık Rusya, İngiltere'yi tehlike olarak gördüğünden Orta Asya coğrafi bölgesini hemen nüfuz altına almak için harekete geçmiştir. Çarlık Rusya hükümeti, Kazak coğrafyasında yer alan Orta-Cüz Hanlığını kontrolü altına almak istemesi ise de isyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

XIX. yüzyılın birinci yarısında Kazak Hanlıklarını himaye politikasını tamamıyla değiştirerek Hanlıkların tüm noktalarını egemenlik altına almak istemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Kazak Hanlıkları buldukları hem iç hem de dış problemler ve baskılardan dolayı Çarlık Rusya'nın hakimiyetini kabul etmişlerdir. Zor durumda kalan Orta-Cüz Hanı Abılay Han Çarlık Rusya'ya bağlılığını bildirmiştir. Abılay Han 1781 yılında öldüğü zaman yerine oğlu Sultan Veli Han geçmiştir. Sultan Veli Han da babası gibi Çarlık Rusya'ya bağlılığını göstermiştir. Sultan Veli'de 1819'da ölünce yerine oğlu Ubaydolla geçmiştir. Lakin Ubaydolla Çarlık Rusya'ya bağlı kalmadan Hanlığını yönetmek istemesi, Çarlık yönetiminin Kazak topraklarında kale inşasına izin vermemesi Ubaydolla Han dönemin kısa sürmesine ve Çarlık Rusya'nın idareye el koymasıyla sonuçlanmıştır.

Çarlık Rusya bundan sonra Orta-Cüz Hanlığın idaresini ele almış ve istediği şekilde yönetmeye başlamıştır. Çarlık Rusya hükümeti 1822'de büyük Rus hukukçusu ve devlet adamı Mihail Mihailoviç Speranskiy'in⁶ hazırladığı Sibir Kırgızları (Kazaklar) statüsü ve

6 M. M. Speranskiy, 1172- 1839 yılları arası yaşamıştır. 1791'de Peterburg'da din akademisini bitirmiştir. 1803-

yeni tüzüğü ile Çarlık Rusya emperyalizmini Kazak bölge topraklarını hakimiyet altına almayı amaçlamıştır (Cakıpbekov, 200: 106). Çarlık yönetimi Kazak bölgesinde mahalli idari teşkilatları kurmuştur, kendi hukukunu ve yönetimini halka zorla kabul ettirmiştir. Çarlık Rusya bu kanunları Kazak Hanlıkların zengin ailelerini para, toprak ve istedikleri gibi yaşama vadiyle yanına çekmiştir. Ayrıca Sultan Veli'nin ailesinin bazı üyelerini de yanına alan Çarlık Rusya'sı kendi yönetimini halka zorla empoze etmeye başlamıştır.

Getirmiş olduğu Kazaklar statüsü ve yeni tüzükle Hanlıklarının işgalini yapan Çarlık Rusya'nın ilk işleri buradaki idari sistemi değiştirmek olmuştur. Orenburg'u merkez edinen Çarlık Yönetimi kurdukları Umumi Valilik ile Kazak topraklarında yeni idari düzenlemeler yapmıştır. Bu sitemle eskiden veraset yoluyla Hanlığın başına geçebilen Kazak liderlerini artık Çarlık Rusya kendi istediği kişiyi tayin etme hakkına sahip olmuştur. Çarlık Rusya bu tayinleri yaparken de istediği her şeyi yaptıracığı şahısları başa getirmiştir (Kara-Haykır, 2014:621).

Kazak halkının isyan etmesinin üç tane ana temel sebebi vardı; bunlardan birincisi; verimli Kazak toprakların işgali, ikincisi; Çarlık Rusların istedikleri yerlere kaleler yapmaları, üçüncüsü; haksız yere halktan toplanan vergiler olmuştur (Erdem, 2001:13). Kazak halkının isyan etmesinin başlıca diğer sebepleri ise; Çarlık Rusya hükümeti ülkeyi istediği gibi yönetmesi, Orta-Cüz Hanlığının ailesi katledilmesi, getirmiş oldukları statü ve tüzük kuralları halkın dayanamayacak hale gelmesine neden olmuştur. Kurdukları şiddet idaresinin yanı sıra, çok ağır vergiler koyarak Kazakların durumunu iyice zora sokmuştur. Çarlık Rusya, Kazakların verimli topraklarını işgal etmesi, Çarlık yönetimi tarafından toprak sınırlaması getirmesi, askeri bölgelerde göçebe yaşamı yasaklaması, köy yerleşim yerleri Çarlık Rusya tarafından kullanılması Kazak halkın sosyo-ekonomik açıdan zor duruma düşürmüştür (Kara-Haykır, 2014:622). Ayrıca 1826-1827 yılında kışın çok sert geçmesiyle Kazak halkının binlerce hayvanı ölmüş ve geriye kalan hayvanlarını Çarlık Rusların işgal ettiği verimli otlaklarda hayvanlarını olatmak istemişlerse de Çarlık yönetimi buna izin vermemiştir (Devrişeva, 2007:41).

Çarlık Rusya Kazak coğrafyasında İstihkam ve kale yapmak için kendi halkını yerleştirmiştir Kazak topraklarını gasbetme faaliyeti içerisinde olmuştur. Kazakların en önemli yerlerinden Kökşetav'ı bu şekilde ele geçirmiştir. Kale yapım amacıyla 1835'te Kazakların 10.000 verst⁷ toprağına el koymuştur. Volga, Ural ve Hazar ötesi bozkırlarda göçebe yaşam süren Kazak boyları her taraftan Rus köyleri, Rus orduları ve kaleleri ile kuşatılmıştır (Ölçekçi, 2009:126). Çarlık Rusya kendisine bağlı olan Ağa Sultanlar⁸ ve Beylikler ile Hanlığı idare etmeye çalışmıştır. Ayrıca Çarlık Rusya kendi idaresini kabul etmeyen halk ve Kazak Hanlıklarına karşı ağır bedeller ödettiği için bazı Kazak Hanlıkları kendi halkı ve kardeşleriyle savaşmıştır.

İfade edilen gelişmelerin bütünü İsyanın genel problemlerini kapsamaktadır. İsyanın özel bir sebebine bakıldığında ise, Kenesarı Han kendisini Orta-Cüz Kazakların Hanı ilan

1807 yılları Rus içişleri başkanlığı idaresinde müdürlük yapmıştır. 1807'de I. Aleksandr'ın sekreteri olmuştur. 1808'de kanun hazırlama komisyonu üyesi olmuştur. 45 ciltlik Rusya İmparatorluğu kanunları onun başkanlığındaki bir ekip tarafından hazırlanmıştır (Ünal, 2010:78).

7 Verst eski Rusya'da 1.06 km anlamına gelmektedir (Doğan-Erdoğan, 2017:129).

8 Ağa Sultanlar, Okrug yönetiminin başına getirilmiştir. Üç yılda bir seçilirlerdi. Görevleri Okrugdaki güvenliği sağlamaktı. Bunlar Rusya bölge başkanlığına bağlıydılar (Ölçekçi, 2009:134).

etikten sonra ki amacı yıkılmakta olan Hanlığını ayakta tutmaktı. Bunu için Kenesarı Han dedesi Abılay Han gibi Orta-Cüz'ü dış siyasette Çarlık Rusya hükümetine bağlı kalarak yönetme fikrini bildirmişti. Çarlık Rusya hükümeti ise bu fikri reddetmiştir isyanın çıkmasında etken olmuştur (Tamir, 2014).

Kenesarı İsyanın Başlaması ve Sonucu

Halkın yanında yer alan Sarjan Han dedesinden miras kalan Orta-Cüz Hanlığın başına geçmek için mücadeleyi sürdürmüştür. Çarlık Rusya ve onun boyunduruğu altında olan Rus yanlısı Ağa Sultanlar, Beyler ve bazı Kazak Hanlığı Sarjan himayesindeki on köye ve Toka ve Tuma Uruğlarına saldırmışlardır. Bu saldırı sonucunda 64 kişi öldürülmüş halkın elindeki mal ve mülkleri yağma etmişlerdir (Ünal, 2010:104). Sarjan Han bu mücadelelerden çok fazla yıpranmıştır Çarlık Rusya hükümeti ile müzakere yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Müzakere için Taşkent Kuşbeğinin yanına gitmiştir. Müzakere yapmak için geçen bu süre içerisinde Sarjan Han, Taşkent Kuşbeğinin kontrolü altında bulunan Kazak Hanlarını safına çekmeye çalışması sonucu Taşkentlilerin tepkisini çekmiştir. Bunun neticesinde Taşkentliler, Sarjan Han'ı, Esengeldi Han'ı ve oğullarını öldürmüştür (Ünal, 2010:107).

Taşkentliler Kenesarı Han'ı da yakalayarak esir almışlardır. Katledilen Sarjan Han ve Esengeldi Han'ın eşi ve çocukları Taşkent yakınlarında bir yere yerleştirilmiştir. Bu dönemde askeri mücadeleden uzak duran ve barış arayan Çarlık Rusya'nın Kolonizatör hareketinin başında bulunan Orenburg askeri valisi V. A. Perovskiy, Kenesarı'nın halk tarafından sevildiği için bu saldırısını görmezlikten gelerek affedilmesi ve bırakılması için emir vermiştir (Cakıpbekov, 2005:107).

Kenesarı Han kardeşlerini öldüren Taşkentlilerden intikam almak için savaş açmıştır. Taşkentlilerin hepsini katledip kardeşlerinin intikamını almıştır. 1825'ten 1836 yılına kadar olan sürede Orta-Cüz Kazakların milli bağımsızlık hareketini yöneten Sultan Sarjan ve Sultan Esengeldi Han'ın öldürülmesinden sonra bağımsızlık bayrağını Kasım Sultan'ın diğer oğlu Kenesarı Han almıştır. Bu süreçten sonra Çarlık Rus idaresine ve Çarlık yanlısı olan Ağa Sultanlar, Beyler ve bazı Kazak Hanlıklarına karşı silahlı direniş başlamıştır.

Kenesarı Han Çarlık Ruslara karşı başlatmış olduğu mücadelesinde üç temel hedefini ortaya koymuştur. Milli mücadelenin başarılı olması ve Çarlık Rusya devletini topraklarından atmak için üç hedefini belirtmiştir. Bunlardan birincisi; Çarlık Ruslarla iş birliği yapan yerli idarecileri yani Ağa Sultanları ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü bunlar Çarlık yönetimi adına çalışan, onların koydukları yasakları uygulayan ve vergi toplayan kişilerdi. İkincisi; Çarlık Rusların Orta Asya Hanlıkları ile olan ticaretine engel olmak ve kervanlarına el koyarak zarara uğratmaktır. Üçüncüsü; Rus askeri hatlarına, kalelerine baskınlar yapmak ve Çarlık hükümetinin kurmuş olduğu yerel yönetimleri çökertmektir (Kara-Haykır, 2014:626).

Kenesarı Han hedefini belirledikten sonra Kazak Hanlıklarını bir bayrak altında toplamak için çalışmıştır. İlk olarak 1837 yılında Akmola Hanlığı, daha sonra Alşın-Jagalbaylı Uruğu, Çarlık Rusya idaresinden ayrıldıktan sonra Kenesarı Han'ın safına katılmıştır. 1837 yılının sonlarına doğru Aktav kale bölgesindeki konar-göçer Kazak Uruğları da milli davaya katılmıştır. 1838 yılının başlarında Karakalı Uruğları topyekün bir şekilde Kenesarı Han saflarında yer almıştır. Ayrıca Kenesarı Han Argın, Kıpçak, Kerey, Tortkara, Baganalı, Tama,

Tabın gibi Kazak Uruğlarını Çarlık Rusya'ya karşı birlikte savaşmaya ikna etmiştir. Kenesarı Han kimi boyları ikna yoluyla kendi safına çekmiştir, kimilerini de tehdit yoluyla emri altına almıştır (Ölçekçi, 2009:127). Kenesarı Han Turgay bölgesine geldikten sonra Orta-Cüz ve Kiçi-Cüz ittifakını sağlamıştır.

Milli hareket her geçen gün daha da genişlemeye başlamıştır. Abılay Han'ın torunu Kenesarı Han ilk başlarda milli bağımsızlık mücadelesi için 20.000 kişiye yakın bir silahlı kuvvet toplamayı başarmıştır (Saray, 2002:124). Çarlık Rusya hükümeti ise Kenesarı Han ayaklanması ile mücadele etmek için 26. piyade bölüğünden oluşan Orenburg kolordusu ile 27. piyade bölüğü Sibiryaya kolordusunu sevk etmiştir. Bunu Kazakistan arşiv belgeleri göstermektedir (Ercilasun, 2016:76).

Kenesarı Han tarafından kurulan milli kuvvetler ordusu, Çarlık Rusya'yı Kazak topraklarından atmak için ekonomik açıdan darbe vurmaya çalışmıştır. Çarlık yönetimi, Kazak topraklarında görevli olan memurlarını ve tüccarlarını tutuklamıştır. Kenesarı Han, Çarlık hükümetinin işgali altında olan kervan yollarını gözlem altında tutmuş kervanlardan gümrük vergisi almaya başlamıştır. Böylece ekonomik açıdan zarar vermeye çalışmıştır. Çarlık hükümetinin Kazak topraklarındaki askeri giderleri, silah gideri, insani ihtiyaçları ve vb. giderlerden dolayı çok müşkil bir duruma düşürmüştür.

Kenesarı Han milli mücadeleyi sulh yoluyla çözümlenmek ve dedesi Abılay Han dönemindeki yönetimin tekrardan yapılması için çalışmalar içerisine girmiştir. Çarlık Rusya'nın Orenburg ve Sibir makamlarıyla müzakere görüşmeleri yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Kenesarı Han, Çar I. Nikola'ya mektup göndermiştir. Bu mektubunda şu ifadeler yer almaktaydı; *"Siz bizim atamız Abılay'a ait topraklarda yönetim kurup Kazaklardan bac vergisi alıyorsunuz, böyle olunca, sizler bizi kısıkaçta baskı altında tutuyorsunuz. Biz ise buna karşıyız ve sizin idari altında vergi vererek yaşamak bizim için mümkün değil; mesela, Rusya'yı başka bir millet idare ediyor olsa durum sizin için nasıl olurdu. İşte bu yüzden savaşımızın sebebini anlayın"* (Ünal, 2010:139). Kenesarı Han tarafından yazılan bu mektup karşılıksız kalmıştır. Fakat müzakere girişimleri olumlu yönde ilerlemiş ve Çarlık hükümetiyle ateşkes antlaşması yapılmıştır.

1841 yılında Çarlık Rusya hükümeti ile ateşkes anlaşmasında Kenesarı Han silahlı çatışmaya girmeyeceğine dair söz vermiştir. Çarlık hükümeti ise bunun karşılığında Kenesarı Han'ın oluşturduğu Orta-Cüz idaresine karışmayacaktı. Ancak bu antlaşma pek uzun sürmemiş 1842 yazına kadar devam etmiştir. Rus askerleri yeniden Kazak köylerine baskın yapmış ve halkın mallarını yağmalamasıyla anlaşma bozulmuştur (Devrişeva, 2007:44). Çarlık Rusya hükümeti ateşkes antlaşmasını bozduktan sonra tekrardan Kenesarı Han ile silahlı mücadeleye devam etmiştir. Bu arada ateşkes antlaşması devam ederken Kenesarı Han boş durmamıştır kendi safına çekmek için Kazak Uruğlarıyla görüşmeler halinde olmuştur, milli kuvvetlerin düzenini ve cephane ihtiyaçlarını gidermiştir.

Kenesarı Han Ulu-Cüz, Kiçi-Cüz ve Orta-Cüz Hanların ve diğer boyları bir çatı altında toplamıştır. Kenesarı Han 1841 yılında Han ilan edilmiş ve milli bağımsızlığın lideri olmuştur. Han ilan edildikten sonra milli mücadeleyi sürdürmek ve güçlendirmek için bir devlet gibi idari, adli ve askeri reformlar yapmıştır. Daha sonra vergi toplama, askeri meseleler ve diplomatik yazışmalar içinde başkanlıklar oluşturmuştur (Ölçekçi, 2009:129).

Ateşkes antlaşması bozulunca her iki tarafta mücadeleye kaldığı yerden devam etmiştir. Çar I. Nikola, Haziran 1843'te ayaklanmanın bastırılması için Kenesarı Han'a karşı sefer yapılmasını emretmiştir. Lebedov komutasında harekete geçen Rus ordusu Kenesarı Han karşısında bozguna uğramıştır (Özdemir, 2007:23). Kenesarı Han 21 Temmuz 1844 yılında Çarlık Rusların askeri birliğine saldırmıştır. Askeri birliklerini büyük bir hezimetle uğratmış Tobal ırmağındaki Ust-uy Rus kalelerini de ele geçirmiştir (Hayit,1995:184). Ayrıca Kenesarı Han 14 Ağustos 1844 yılında ani bir baskınla Çarlık Rusların himayesinde olan Katerina kalesini kuşatma altına almıştır. Kalede 144 erkek, 130 kadın vardı Kenesarı Han kaleyi silahlı mücadele sonucunda erkek ve kadından oluşan 28 kişiyi esir almış geri kalanları ölmüştür. Kaleyi himayesi altına aldıktan sonra içindeki malları yağmalamıştır (Ünal, 2010:204).

Çarlık Rusya hükümeti üst üste alınan mağlubiyetler üzerine Kenesarı Han ile tekrardan müzakereye oturmak için 1845'te bir heyet yollamıştır. Fakat Kenesarı Han Çarlık Ruslarla müzakere yapmayı istememiştir. Bunun üzerine Kenesarı Han'a Rusya'dan bir mektup gelmiştir. Çarlık yönetiminden gelen mektupta *"Kur-an'ın esaslarına istinaden Rusya'nın hakimiyetinin tanınmasını"* talep ediyordu. Kenesarı Han ise buna karşılık olarak bir mektup yollamıştır ve şu şekilde ifade etmiştir; *"Bizden hükümdarınıza tabi olmamızı istiyorsunuz, aynı Allah'a inandığımızı yalnız farklı dinden olduğumuzu yazıyorsunuz. Şunu bilmelisiniz ki bu fikirleriniz bizim anlayışımıza uymamaktadır. Size tabi olduğum takdirde Allah'ın rızasına karşı gelmiş olurum. Onun gazabından korkar, Müslüman hükümdarların önünde utanırım"* demiştir (Hayit, 1975:185). Anlaşılacağı üzerine Kenesarı Han milli bağımsızlığa kavuşana kadar mücadeleyi devam ettirecektir.

Çarlık Rusya hükümetinin 1845'teki müzakere girişimleri sonuçsuz kalınca askeri sevkiyatları daha çok arttırmıştır. Kenesarı Han Çarlıklarla mücadele yaparken bir de Kırgız Hanlığına kendi safında yer alması için çalışmalarda bulunmuştur. O dönemde Kırgız Hanlığın başında Ormon Han bulunmaktaydı. Ormon Han komşu olan Kazak halkının Sultanı Kenesarı Han'ın bu isteğine karşı koymuş ve askeri olarak hareketin önünde durmaya çalışmıştır (Cakıpbekov, 2015:111). Çünkü Ormon Han Kırgız Hanlığın başına yeni geçmiş, Hanlığın içinde bulunduğu iç karışıklıktan dolayı, Kenesarı Han'ın himayesinde olmak istememesi, ayrıca Kenesarı Han'ın dedesi Abılay Han ile ilgili olan eski meseleler ve Çarlık Rusya hükümetiyle mücadele içerisinde olmak istememiştir. Sultan Kenesarı Han istediği cevabı alamayınca 1845 yılında Kırgız Hanlığın üzerine seferler yapmıştır. Kenesarı Han, Ormon Han'ı da karşısına alarak bir düşman daha kazanmıştır. Çarlık Rusya hükümeti ise bu durumu kendi menfaatine kullanmak için Ormon Han ile birlikte Kenesarı Han'a karşı savaş yapmak için gizli antlaşma yapmışlar ve ittifak halinde olmuşlardır.

Kenesarı Han, Çarlık Rusya hükümetiyle mücadele ederken diğer bir taraftan da Kırgız Hanlığı ile mücadele içerisine girmiştir. Çarlık Rusya Orenburg ve Sibiry'a'daki ordularıyla iki koldan Kenesarı Han üzerine hücum etmişlerdir. 1845 yılının sonbaharına kadar devam eden Rus saldırılarına dayanamayan Kenesarı Han kuvvetleri Karatav bölgesini boşaltarak önce Kök-Köl bölgesine, bir yıl sonra da Alatav bölgesine çekilmek zorunda kalmıştır (Saray,2002:124). Kenesarı Han güç kaybetmeye başladığı için geri çekilmeye başlamış ayakta kalmanın yollarını aramaya çalışmıştır. Kendi safına hem ekonomi hemde yanında yer alacak Hanlıklarla görüşme içerisine girmiştir. Lakin Hanlıklar Kenesarı Han yanında yer almamıştır. Nedeni ise Kenesarı Han, Hanlıkların kendi himayesinde birleşmesi, itaat etmelerini istemesi ve Çarlık Rusya hükümetiyle mücadele etmelerini istemiş Hanlar ise bu

istekleri tasnif etmemiştir. Kenesarı Han ise buna karşılık başta Kırgız Hanlığın lideri Ormon Han olmak üzere kendi yanında yer almayan Hanlıklara savaş açmıştır.

Kenesarı Han'ın maalesef ki bu politikası kendisini çok müşkil bir duruma düşürmüştür. Ayrıca Çarlık Rusya hükümeti, Hanlıklara mektup yazarak Kenesarı Han'a karşı birlikte ittifak içerisinde yer almalarını ve isyanı bitirmek konusunda anlaşma içerisinde olmuştur. 1847 yılında Kırgız Hanlığıyla yapılan savaşlar daha da hız kazanmıştır. İlk zamanlarda Kenesarı Han'ın safında yer alan Ulu-Cüz Hanlığındaki Sultanlar Kırgız Sultanı Ormon Han'ın yanına geçmiştir. Kenesarı Han her geçen gün milli kuvvetlerinden güç kaybetmeye başlamıştır. Kırgız Sultanı Ormon Han Kenesarı Han'a karşı en şiddetli seferini başlatmıştır. Ormon Han Direnişçileri bir çember içerisine alarak savaşmaya başlamıştır. Kenesarı Han bu çember altında hiçbir şey yapamıyordu kurultay kurup kendi aralarında görüşmeler yapmak zorun kalmıştır. Fakat bu kurultayda ortak bir fikir bulunamamış sadece gelecek askeri yardımı beklemek zorunda kalmışlardır. Lakin gelecek olan askeri yardımda gelmeyince kuşatmayı kaldırmak için Kenesarı Han kuvvetleri girişimde bulunmuştur. Bu girişim Kenesarı Han ve direnişin sonunu getirmiştir. Kenesarı Han'ın başında bulunduğu milli kuvvetlerinin bir kısmı Almali geçidinde Kırgızlar tarafından kuşatılmış silahlarına el konulmuştur (Ünal, 2010:238).

Kenesarı Han'ı Kırgız Sultanı Ormon Han'a teslim etmişlerdir. Kırgız Hanları arasında toplantılar yapılmış bu toplantı neticesinde Kenesarı Han, mücadeleden Sarıbağış Uruğundan Hocambek Taştambetoğlu Bey'in iki kardeşini öldürmüş olmasından dolayı kardeşlerinin intikamı alması için Kenesarı Han'ı öldürme görevini ona vermişlerdir (Ünal, 2010:238). İşkence ve eziyetler sonucu Kenesarı Han'ı öldürmüşlerdir. Kenesarı Han'ın ölümünden sonra Kazak halkı onu milli bir kahraman kabul etmiştir ve onun hakkında destanlar söylenmiştir. Tabi ki bu isyan Çarlık Rusya döneminde gerçekleştiği için Sovyet yöneticileri tarafından Kenesarı Han hakkında halkına kötülük yapan kişi olarak lanse edilmeye çalışılmıştır (Tamir, 2014).

Kenesarı Han'ın ölümünü duyan Çarlık Rusya hükümeti derin bir oh çekmiştir. 1837-1847 yılları arasında süren bu dirayetli direnişin karşısında yer alan Rus görevlisi olan Gorçakov kendisini 10 yıldır rahatsız eden bu direnişten, Kazak bölgesinin işgalini zorlaştıran adamdan, birbirine karşı kıskırılan Türk toplumlarını yani Kırgız-Kazak mücadelesinden kurtulmuştur (Ölçekçi,2009:133). Daha önceden de Bahsedildiği gibi Çarlık Rusya hükümeti ile Ormon Han arasındaki anlaşma sonucunda Çarlık hükümeti, Ormon Han'a Kenesarı'yı yakaladığı için Tatar Galim vasıtasıyla ödül göndermiştir. Ormon Han Ödül için Çarlık Rusya hükümetine teşekkür etmek ve iyi ilişkiler kurmak için Tatar Galim aracılığıyla Ombu Valisine bir mektup yazmıştır. Bu mektup Kazakistan'ın devlet arşivinden alınarak bahsedilmiştir (Aşlar, 2017:1010).

Çarlık Rusya hükümeti karşısında Kazak Hanlıkları daha fazla varlık gösterememiştir. Çünkü silah bakımında güçlü olan Çarlık Rusya hükümeti karşısında daha basit silahlarla karşılık vermesi ve direniş mücadelesinde düzensiz birliklerin olması direnişi zor duruma düşürmüştür. Çarlık hükümetinin hem ağır silahlara sahip olması hemde düzenli birliklerle mücadele etmesi bunların yanında birde Kazak Hanlıkların ve diğer Müslüman Kırgız Hanlığı birlik içinde direnişe katılmamaları direnişin mağlubiyetle sonuçlanmasına neden olmuştur (Teyfik, 2001:12). Bozkırda bağımsızlık savaşının sembolü olan Kenesarı Han'ın hayatı düşmanlarının elinden olmayıp, sınırdaş olduğu Kırgız Hanlığı'nın Sultanı Ormon Han'ın

askeri faaliyetleri sonucunda öldürülmesi daha da üzücü olmuştur (Hayit, 1975:186).

Kenesarı isyanı bozkır coğrafyasında bir kırılma noktası olmuştur. Çünkü Çarlık Rusya hükümeti diğer eski Kazak ayaklanmalarına nazaran çok sayıda askeri kaynak ve mühimmatı Kenesarı isyanına karşı savaşmak için kullanmıştır. Diğer bir neden ise isyanın üç kola yayılması olmuştur. Aslında isyanın bilinen en iyi araştırmacısı Ermukhan Bekmakhanov'a göre bütün Hanlıkların farklı evrelerde Kenesarı'ya destek olması ve işbirliği yapması bu isyanı özel kılmaya neden olmuştur (Sabol, 2016:91).

Kenesarı Han'ın direnişi sadece Kazak coğrafi bölgesinin sorunu olmadığı ölümden sonra Kazak topraklarının ve tüm Asya bölgesi Çarlık Rusya'nın eline geçmesine neden olmuştur. Kenesarı Han'ın öldürülmesinden sonra Rusya hükümeti Orta-Cüz'den hariç Ulu-Cüz ve Kiçi-Cüz Hanlıklarında hakimiyetini de sağlamlaştırmıştır.

Sonuç

XVIII. yüzyılın birinci yarısında Çarlık Rusya emperyalizmi Türkistan'da Kazakların yaşadığı coğrafi bölgeye hakim olmuştur. Bu emperyalizm hareketına karşı gelen Orta-Cüz Hanlığın verasetçisi olan Kenesarı Han'ın direnişiyle karşılaşmıştır. Kenesarı Han Kazakistan'da Çarlık Rusya'nın varlığını ve yönetimini istememiştir. Tekrardan ülkesinin bağımsızlığına kavuşması için bütün Kazak Hanlıklarıyla görüşme içerisinde olmuş ülkenin bağımsızlığına kavuşması için birlikte dayanışma halinde mücadele edilmesini istemiştir. Lakin çoğu Kazak Hanlıkları Kenesarı Han gibi milli bağımsızlığın önemini kavrayamamışlardır. 1837-1847 yıllarında Çarlık Rusya hükümeti çok büyük bir milli direnişle karşılaşmıştır. Bu 10 yıllık süre içerisinde Çarlık Rusya hükümeti Kenesarı Han ile mücadele edemeyip müzakere girimlerinde bulunmuştur. Ancak Kenesarı Han ne para nede ün peşindeydi tek davası ülkesinin bağımsızlığına kavuşmasıdır. Bunun için Çarlık Rusya hükümeti ülkesini terk edene kadar mücadelesini vermekte kararlıydı.

1842-1845 yılları arası Kenesarı Han direnişi Çarlık Rusya hükümetini çok müşkil bir duruma düşürmüştür. Her geçen gün Kenesarı Han safında Hanlıklar ve insanlar yer almıştır. Direnişin en parlak dönemi olmuştur. Daha sonraki süreçte Kenesarı Han'a karşı Çarlık Rusya'nın daha sert karşılık vermesi direnişin geri çekilmesine sebep olmuştur. 1845-1847 yılları arası ise Kenesarı Han'ın kan kaybettiği süreç olmuştur. Bunlar yaşanırken bir de Kenesarı Han kendisine yardım etmeyen ve kendi safında yer alamayan Hanlıklara savaş açması en büyük hatası olmuştur. Çünkü haklı haksız ayırt etmeden yardım etmeyen Hanlıklara seferler yapması düşman kazanmasına sebep olmuştur. Bu düşmanlardan birisi Kazak Hanlığına sınırdaş olan Kırgız Hanlığıdır. Çarlık Rusya hükümeti ise bu durumdan gayet memnun olmuş Kenesarı Han'a karşı olan Kazak Hanlıkları ve Kırgız Hanlığı ile iş birliği yapmıştır.

1847 yılında sınırdaş olan Kırgız Hanlığının Sultanı Ormon Han tarafından öldürülerek isyan bastırılmıştır. Kenesarı Han isyanı aslında sadece Orta-Cüz ve Kazak coğrafyasının direnişi ayrıca bağımsızlık mücadelesi değildi. Orta Asya coğrafyasının bağımsızlık mücadelesidir. Kenesarı Han'ın ölmesiyle Türk hanlıkları sırayla Çarlık Rusya emperyalizmin himayesine girmiştir.

Kaynakça

AŞLAR, Halit, (2016), Yakın Kırgız Tarihinin Efsanevî Kahramanı Ormon Han Ve Caparkul Toktonaliev'in "Han Ormon" Adlı Romanı Üzerine, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı. 6, s. 1002-1017

AUYESSOVA Lazzat, (2010), Kazakistan'da Sovyet Siyaseti, İstanbul, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Berikan Tarih Ansiklopedisi, (2002), Kazakistan Cumhuriyeti, Ankara, Cilt. 5, s. 408-414

BORANBAYEVA, Gülnur Smagulkızı, (2004), "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Kazak Dilinin Genel Durumu", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt. 1, s. 20-41.

Büyük Ansiklopedi, (1990), Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, İstanbul, Milliyet Yayınları, Cilt. 8, s. 2987-2990

CAKIPBEKOV, Canıbek, (2005), Kazak, Kırgız Halkları Arasındaki Siyasi Askeri İlişkiler (XIX Asrın İlk Yarısı), Sayı. 17, s. 101-117

CEBECİ, Ahmet, (1975), Türkistan'da İsyanlar, Ankara, Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı. 50, s. 23-26

ÇEÇEN, Anıl, (2003), Türk Devletleri, Ankara, Yeni Avrasya Yayınları, s. 459-460

DEVLET, Nadir, (1999), Rusya Türklerin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917) Ankara, Türk Tarih Kurumu

DEVİRİŞEVA, Halide, (2007), İşgal Döneminden (18.yy.) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi

DOĞAN, Orhan- ERDOĞAN, Aysel, (2017), Batı Türkistan Hanlıkları (Kuruluştan Yıkılışa), Ankara, Berkan Yayınevi, s.125-140

ERCİLASUN, Güljanat Kurmangaliyeva, (2015), Kazak ve Kırgız Tarihçiliğinde Kenesarı Kasımlı Araştırmaları ve Ermukhan Bekmakhanov'un Rolü, Sovyet Tarih Yazıcılığı Ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, s. 71-89

ERDEM, Teyfik, (2001), Abay Yolu Romanının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi, Gazi Üniversitesi İBB Fakültesi

HAYİT, Baymirza, (1995), Türkistan Devletlerin Milli Mücadele Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 182-192

HAYİT, Baymirza, (1975), Türkistan Rusya ve Çin Arasında, Çev; SADAK, Abdülkadir, Ankara, Otağ Yayınları, s. 182-192

KARA, Abdulvahap, (2013), Kazakistan Bağımsızlık Tarihinin Dönüm Noktalarını Oluşturan Liderler, Tarih Boyunca Liderlik ve Liderlik Anlayışı Semineri, İstanbul üniversitesi, <http://www.abdulvahapkara.com/kazakistan-bagimsizligi>

KARA, Füsün-HAYKIR, Yavuz, (2014), Rus Kolonizasyonuna Karşı Kazak Mukavemeti, Ankara, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic, Sayı. 9, s. 619-629

KAFKASYALI, Ali, (2012), Bağımsızlıkların 20. Yüzyılda Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı. 12, s. 167-192

ÖLÇEKÇİ, Tamara, (2009), Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847), Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Sayı. 51, s. 124-133

ÖZDEMİR Emin, (2007), 20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri, Gazi Üniversitesi, Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Doktora Tezi

SARAY, Mehmet, (2002), "Kütüphane" TVD İslam Ansiklopedisi, Ankara, Cilt. 25, s.121-125

SABOL Steven, (2015), Ermukhan Bekmakhanov ve Kenesarı Kasımulı Ayaklanması, Sovyet Tarih Yazıcılığı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, s. 95-102

SABOL Steven, (2003), Kazak Rus Sömürgeciliğine Karşı Direnç: Kenesary Kasymov İsyanı Yorumlama, 1837-1847, Central Asian Survey, Sayı. 22, s. 230-250

TAMİR, Ferhat, (2014), Özbek ve Kazak Boylarının Tarihi Üzerine Notlar, Ankara, Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, Avrasya Yazarlar Birliği, Sayı. 91

ÜNAL, Fatih, (2010), Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı, İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık

ÜNAL, Fatih, (2000), Kazakistan'ın Rus İşgaline Uğramasına İle Türkiye'nin Birinci Dünya Harbi Sonunda Uğradığı İşgalin Mukayesesi: Sultan Kenesarı İle Atatürk'ün Verdiği Mücadeleler, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi